

EZ A GAZDASÁG ÖL?

PÜNKÖSTY ANDRÁS

Ferenc pápa Az evangélium öröme (Evangelii Gaudium) kezdetű, 2013 novemberében megjelent apostoli buzdítása meglehetősen éles visszhangot váltott ki nemcsak a szekuláris világban, de egyes katolikus gondolkodók körében is. A pápai dokumentum hosszasan részletezi Ferenc pápa üzenetét az evangélium örömteli megéléséről, mégis különösen a gazdaság működésére vonatkozó megállapításai kerültek a kritikák kereszttüzébe. Két olasz Vatikán-szakértő (Andrea Tornielli és Giacomo Galeazzi) egy kötetbe rendezve igyekezik bemutatni Ferenc pápa gazdaságról alkotott nézeteit, az arra érkezett reakciókat és ezek hátterét. A szerzők többek között arra is keresik a választ, hogy vajon tényleg marxista pápa került-e a Vatikánba?

A Jezsuita Kiadó gondozásában megjelent, Ez a gazdaság öl című kötet tizenöt fejezetben, kétszázharminc oldalon tárgyalja az Evangelii Gaudium apostoli buzdítás legtöbbet idézett mondatait, amelyekben Ferenc pápa kíméletlenül kritizálja „a kirekesztésen és az egyenlőtlenségen alapuló gazdaságot” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 5], a „pénz bálványozását” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 61], a „gazdasági rendszer kiegyensúlyozatlanságát, amely az embert a szükségletei közül csupán a fogyasztásra redukálja” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 68]. Ferenc pápa a gazdaság hajtóerejének alapjáról, a versenyről is úgy nyilatkozik, hogy „ma minden a versenyhez és az erősebb törvényhez igazodik, mely szerint az erős felfalja a gyöngébbet” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 60] és elítéli a „leszivárgás elméleteit” (trickle-down theories) [Tornielli-Galeazzi, 2015: 61], melyek „azt feltételezik, hogy minden, a szabad piac által támogatott gazdasági fejlődés önmagában nagyobb kiegyensúlyozottságot és társadalmi befogadást hoz létre a világban” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 61]. Mindezek erős szavak, amelyeket csak még hangsúlyosabbá tesznek Bergogliónak a könyvben hivatkozott további megnyilatkozásai, amelyek középpontjában visszatérő jelleggel a szegények helyzete és a kirekesztettek iránti együttérzése áll.

A szerzők a kötetben számos megszólalót idéznek, és két önálló interjút is készítettek, hogy kontextusba helyezték Ferenc pápa gazdaságról alkotott nézeteit. A könyv egyik izgalmas része az, ahol egybegyűjti a pápa megnyilatkozásával szemben a kritikai hangokat, jöllehet a szerzők nagyobb szabadságot hagyhattak volna az olvasóknak abban, hogy mérlegeljék azok súlyát és levonják a saját következtetéseiket. A kritikák helyenként a durvaság határát súrolják. Az igen népszerű amerikai rádiós műsorvezető, Rush Limbaugh marxistának titulálja a pápát, a katolikus egyházat pedig képmutatónak. Mások pauperizmussal vádolják a pápát, azaz azt mondják, hogy a szegénység helyzetéből akar ideológiai tőkét kovácsolni. A kritikák visszatérő pontja, hogy a pápa nem ért a gazdasághoz, kapitalizmus kritikája túlzó, és nélkülözi a tudományos alapot. Az alaposabb észrevételek közül Michael Novak, amerikai filozófus nézeteit idézi hosszasan a könyv, aki az egyik úttörője és szorgalmazója a szabad piaci kapitalizmus és a katolicizmus szövetségének.

De valójában mi az, amelyre Ferenc pápa fel akarja hívni a figyelmet a maga prófétai nyelvezetével? Van-e alapja az elutasításnak, amikor a pápa maga is elmondja, hogy nem szakmai

szempontból beszélt, hanem azt kísérte meg leírni, mi az, ami történik. Talán segít megérteni Ferenc pápa helyzetértékelését, ha szemügyre vesszünk néhányat az általa kiemelt gazdasági jellemzőkből.

Ferenc pápa az egyenlőtlenséggel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy az minden „társadalmi bajok gyökere” [Tornielli-Galeazzi 2015: 255], és sürgeti, hogy számolják fel annak strukturális okait. Az egyenlőtlenség kutatása egyre inkább előtérbe kerül a fősodorbéli közgazdaságtanban is. A Credit Suisse kutatóintézet 2014-ben megjelentett anyaga (Global Wealth Report – GWR) szerint a világ vagyonának mintegy 70%-át Észak-Amerika és Európa népessége birtokolja. Kína és Dél-Amerika lakosságának aránya a birtokolt javakhoz viszonyítva (21,4%–8,1%, illetve 8,4%–3,5%) még elég ideális India és Afrika helyzetéhez képest, ahol a népességszám aránya több tízszerese a birtokolt vagyonának. A kutatás alapját szolgáló adatbázis (Global Wealth Database) jelzi továbbá, hogy a világ népességének fele kevesebbet birtokol, mint a világ teljes vagyonának 1%-a. Ezzel szöges ellentétben a népesség felső 10%-a az összvagyon 87%-át birtokolja, és csupán a leggazdagabb 1% a teljes vagyon 48,2%-át tudhatja magáénak. Az egyenlőtlenséget vizsgálva a Piketty és Saez szerzőpáros a Science hasábjain kétségbe vonja a híres Kutzents-görbe helyességét (1963), ugyanis kutatásaik alapján nem igaz az a feltételezés, hogy a gazdaság növekedésével kezdetben ugyan nő a jövedelmi egyenlőtlenség, később viszont fokozatosan csökken. Ez alapján pedig figyelembe véve azt is, hogy a jövedelmi különbségek tovább nőnek, vajon elhibázott lenne a pápa radikális kiállása az egyenlőtlenség ellen?

Ferenc pápa különösen élesen ítéli el a pénz bálványozását, a pénzpiacok korlátlan autonómiáját és a pénzügyi spekulációt, amelyeket az egyházfő az egyenlőtlenség strukturális okaival összefüggésben említ. A globális vagyonnövekedésen belül kiemelkedően teljesítenek a pénzpiacok. 2013-14-ben a 8,3%-os átlagos globális vagyonnövekedéshez képest Amerikában 22,6%-al, Kanadában, Franciaországban és Németországban közel 30%-kal bővült a részvénytőke kapitalizációja (GWR). Ez a jelenség visszahat a reálgazdasági folyamatokra is, és már egyértelmű politikai dimenziója is van. A kötet szerzői idézik Hans Tietmeyer, a Bundesbank korábbi elnökének 1996-ból származó kijelentését, hogy „olykor az a benyomásom, hogy a politikusok nagyobb része még mindig nem értette meg, napjainkban mennyire a pénzpiacok kontrollja alatt állnak, sőt, hogy azok uralkodnak felettük” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 200]. Vajon túloz az egyházfő?

A piacgazdaság egyik hajtóerejét képező piaci versenyről Ferenc pápa fent idézett nyilatkozata természetesen nem bontja ki a valóság minden elemét, ugyanakkor valóban nem magától értetődő a verseny és a szegénység, illetve a társadalmi mobilitás kapcsán az előremutató összefüggésekről beszélni. Az OECD 2013-ban megjelent anyaga (Competition and poverty reduction) igyekszik ez utóbbiakat kidomborítani, azonban azt elismeri, hogy a nagyobb verseny nem feltétlenül vezet kedvező eredményre azok esetében, akik a szegénységi küszöb alatt élnek.

A „leszivárgás elméleteivel” (trickle-down theories) kapcsolatban Ferenc pápa megjegyzi, hogy „a tények által soha meg nem erősített vélemény elnagyolt és naiv bizalmat fejez ki a gazdasági hatalom birtokosainak jósága, továbbá az uralkodó gazdasági rendszer által szentesített mechanizmusok iránt” [Tornielli Galeazzi, 2015: 5]. Valóban, a leszivárgás elmélete nem egy koherens módon kidolgozott közgazdasági elmélet, hanem a kínálati oldal támogatását favorizáló gazdaságpolitikához (supply side economics) kapcsolódó elgondolás, amely azt feltételezi, hogy az adócsökkentés, a szabályozás leépítése, a gazdagok költekezése általában elősegíti a beruházásokat, munkahelyeket generál és gazdasági növekedéshez vezet, amelyből részesednek a sze-

gényebb rétegek is. A kérdéssel kapcsolatban igen erősen átpolitizálódott vita zajlik az Egyesült Államokban, így nem véletlen az éles amerikai reakció a konzervatív piacpárti körökből. Megint csak kétségtelen, hogy a globális vagyoni nő (legnagyobb ütemben éppen az USA-ban), 2014-re elérte az abszolút rekord 263 trillió USA dollárt, de az is kétségtelen, hogy nőnek a jövedelmi különbségek is. Vajon elegendő csak a torta méretét megnövelni és akkor az elosztása már nem is érdemel figyelmet? Illetve, vajon mennyire eredményes a szegénység elleni küzdelem, amikor a világ lakosságának közel 45%-a 2 dollár alatti összegből él naponta?

Amint R. R. Reno, a mértékadó *First Things* szerkesztője kritikai élel mutat rá, bár Ferenc pápa a megfelelő kérdéseket teszi fel, válaszokat nem nyújt rájuk. A kapitalizmuskritikájára érkezett reakciók túlzottak egy olyan világban, ahol a piaccgazdaság globális szinten uralkodóvá vált, és nincs relevanciája a „rég szocializmus versus kapitalizmus” [Tornielli-Galeazzi, 2015:79] kérdésnek. Ferenc pápa nem tesz semmilyen gesztust a szerinte talán egyetlen lehetséges választás, a szocializmus irányába. Ugyanakkor keresi az alternatíváját annak, hogy kizárólag a gazdasági viszonyok határozzák meg az életet, és legyenek mozgatói a politikai döntéseknek. Stefano Zamagni professzor hangsúlyozza a könyv végén szereplő interjúban, hogy az egyház társadalmi tanítása nem fogadhatja el a szerepek ilyen módon való felcserélését. A gazdaság nem válhat céllá, hanem csak eszköz lehet a közjó kibontakoztatása érdekében.

Ferenc pápa üzenetének lényege, hogy elveti a végtelen kielezett fogyasztói szemléletet és a „szemeteskosár kultúráját” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 20], amely már „az embert önmagát olyan árucikknek tekinti, amelyet használni lehet, majd eldobni” [Tornielli-Galeazzi, 2015: 60]. Fel-fogása világos: az embernek kell a gazdaság középpontjába kerülni, és nem szabad az embert csupán eszközzé degradálni. Ennek módja, hogy valódi szolidaritás valósuljon meg, amelyhez szükség van az etikai gondolkodás gazdaságban való sokkal markánsabb megjelenítésére és helyes antropológiai alapállás kidolgozására. Amint Zamagni professzor rámutat: Ferenc pápa helyesen látja azt, hogy a szegénység és az egyenlőtlenség különböző jelenségek. Míg az előbbi esetben elegendő beavatkozni az újraelosztási mechanizmusokba, addig az utóbbival kapcsolatban akkor lehet érdemben előrelépni, ha ott avatkoznak be, ahol a javak megtermelődnék. És ez sokakat nyugtalanít.

A könyv akkurátusan mutatja be Ferenc pápa megközelítését és *prófétai intelmeit* a gazdaság működésére vonatkozóan, de segít abban is, hogy ne csak elméleti szinten közelítsünk a kérdéshez, hanem kiolvassuk belőle a saját életünkre vonatkoztatható útmutatásokat is.

Jelen írás 2015. július 9-én került lezárásra.

IRODALOMJEGYZÉK:

Credit Suisse Research Institute (2014a): Global Wealth Report., <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>. Letöltve: 2016. október 26.

Credit Suisse Research Institute (2014b): Global Wealth Database, <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=5521F296-D460-2B88-081889DB12817E02>. Letöltve: 2016. október 26.

- OECD (2011): An Overview of Growing Income Inequalities. In OECD Countries, Main Findings, <http://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf>. Letöltve: 2016. október 26.
- OECD (2013): Global Forum on Competition: Competition and poverty reduction, <https://www.oecd.org/daf/competition/competition-and-poverty-reduction2013.pdf>. Letöltve: 2016. október 26.
- Piketty, T. – Saez, E (2014): „Inequality in the long run.” *Science* 344(6186): 838–842.
- Reno, R. R. (2014): Francis and the Market. <https://www.firstthings.com/article/2014/02/francis-and-the-market>. Letöltve: 2016. október 26.